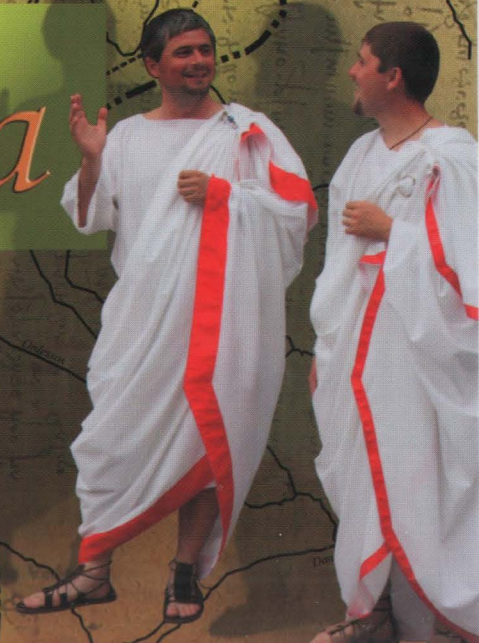

The background is a historical map of the Roman province of Dacia. The map shows various cities and regions, including Porolissum, Napoca, Poolesensis, Praetorium, Dierna, Drobeta, Dacia Maevensis, and Romula. A red banner is overlaid on the map, containing the text "Colonia Dacica".

Colonia Dacica

Sarmizegetusa

Text: Gică Băeștean

Au fost utilizate fotografii preluate de la:

**Gică Băeștean, Eugen Pescaru,
Arhiva foto a MCDR Deva**

Pentru reconstituiri au fost folosite volumele:

Dorin Alicu, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Amfiteatrul I*, Cluj-Napoca, 1997

Dorin Alicu, Adriana Pescaru, *Templele romane din Dacia I*, Cluj-Napoca, 2000

Robert Etienne, Ioan Piso, Alexandru Diaconescu, *Les fouilles du forum vetus de Sarmizegetusa. Rapport general*, în *Acta Musei Napocensis*, 39-40/I, 2002-2003 (2004)

Grafică și design: Gică Băeștean, Cristina Filcea, Dorina Liliana Dan

Muzeul Civilizației Dacice și Romane

B-dul 1 Decembrie, nr. 39

Telefon 0254/216750, 217800; Telefon/Fax 0254/212200

E-mail: muzeucdr.deva@gmail.com

www.mcdr.ro

DEVA

Scurt istoric. Sarmizegetusa se află situată în partea de vest a Țării Hațegului, la aproximativ 8 km de „Porțile de Fier ale Transilvaniei”, de unde se face trecerea în Banat.

În antichitate romanii au construit aici capitala provinciei Dacia Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa. Zidurile orașului aveau o lungime de 500 x 600 m și închideau în interior o suprafață de aproximativ 33 ha. Pe o suprafață de 60-80 ha, în afara zidurilor de incintă ale orașului, romanii au construit numeroase monumente publice, case particulare, morminte, etc.

Pe lângă această zonă locuită propriu-zis, orașul mai dispunea de un *territorium*, unde cei care își puteau permite se retrăgeau pe timp de vară, existau *villa rustica*, ferme romane, cum sunt cele de la Hobița sau de la Sântămărie Orlea, ori existau așezări de rang inferior, cum sunt *Aquae* (Călan Băi) sau *Germisara* (Geoagiu Băi), unde se făceau băi termale încă din antichitate. Dar acest *territorium* se extinde înspre est până în Munții Apuseni, *Ampelum* (Zlatna) s-a rupt și s-a dezvoltat din teritoriul Sarmizegetusei, iar înspre vest *Dierna* (Orșova) s-a divizat din teritoriul capitalei. Traian a fondat un singur oraș în provincie și acela a fost *Colonia Dacica*, următorii împărați au pus bazele altor 10 sau 11 comunități urbane, din care Sarmizegetusa a devenit mamă pentru alte patru orașe.

După retragerea armatei și a administrației romane la sud de Dunăre, în 271-275, amfiteatrul de aici va fi blocat de către o populație romanică cândva în sec. IV. Undeva în colțul de nord-est a orașului a fost descoperită o clădire de sfârșit de secol IV și început de secol V, aceasta fiind o limită cronologică până la care orașul va fi locuit în antichitate.

O linie de pătrundere a slavilor dinspre Banat este atestată prin numele localităților Teregova, Voislova, Bucova, Grădiște (satul se va numi din nou Sarmizegetusa doar din epoca contemporană).

În 1315 satul este atestat documentar satul sub numele Britonia, iar apoi aceste atestări se înmulțesc. În evul mediu și în epocile ulterioare împrejurimile Sarmizegetusei și nu numai, au beneficiat de un bogat material de construcție oferit de ruinele romane. Numeroase biserici din Țara Hațegului conțin piese romane, cum ar fi Densuș, Ostrov, Peșteana, Hățăgel, Tuștea, Sântămărie Orlea, etc., de asemenea muzeele din țară cum ar fi Lugoj, Deva, Cluj, București, or chiar cele de la Budapesta și Viena.

Interes pentru ruinele de aici manifestă numeroși cărturari ai vremii, cum ar fi preotul Johannes Mezerzius care identifică orașul roman cândva la sfârșitul sec. XV. Un italian originar din Bologna, L. F. Marsigli, ne lasă o hartă a amfiteatrului și a altor câteva monumente vizibile, de asemenea desenează piese epigrafice sau statui. În sec. XVIII ruinele erau vizibile la suprafața solului, un ofițer austriac, S. J. Hohenhausen, publicând câteva schițe în anul 1775 la Viena. M. Ackner a văzut și a desenat pe la 1832 două dintre cele mai frumoase mozaicuri din Dacia, care sunt multicolore și prezintă scene mitologice cunoscute. T. Mommsen a adunat inscripții din Dacia și de la Sarmizegetusa, unele dintre acestea astăzi nu mai există.

Din sec. XIX arheologii maghiari de la Deva vor începe săpături arheologice sistematice, continuate mai apoi de către C. și H. Daicoviciu, apoi de către școala clujeană de arheologie.

Cercetări anterioare. În anul 1880 se crea la Deva „Societatea de Istorie și Arheologie”. Arheologii maghiari Kiraly și Teglas au cercetat în partea de vest, în afara zidurilor orașului, Templul zeilor sirieni și tot *extramuros*, în colțul de sud-vest Templul lui Mithras. Tot ei au început lucrările din zona amfiteatrului și a termelor aflate în imediata vecinătate, la nord de zidurile orașului, la nord-est de amfiteatru templele dedicate lui Malagbel și lui Aesculap și Hygia, etc.

Din anul 1924 C. Daicoviciu împreună cu O. Floca încep săpături în interiorul orașului, descoperind ceea ce ei au interpretat drept un „Palat al Augustalilor”, mai târziu dovedindu-se a fi forul *Coloniae Dacicae*. A săpat în cimitirul de est al orașului, unde a descoperit un mausoleum dedicat familiei Aurelia, la amfiteatru, două *villa suburbana*, etc.

După o întrerupere săpăturile arheologice au fost reluate în anul 1973, la aproximativ 100-500 m est de zidurile orașului au fost descoperite câteva cuptoare pentru arderea cărămizilor. Un atelier de sticlărie (EM 21) a fost descoperit la nord de zidurile orașului, tot în această zonă au fost descoperite mai multe edificii cu caracter religios (EM 2, EM 14-20, EM 22, EM 24). În partea de est și de vest, de o parte și de alta a Drumului Imperial, se înșirau cele două necropole. Și în partea de nord sau de sud au fost scoase la iveală stele funerare și morminte.

În partea de vest a orașului, în zona grădiniței au fost cercetate clădirile EM 5 și EM 6, una dintre ele beneficiind de instalație de hypocaust (instalație de încălzire centralizată).

Imediat la intrarea în oraș, în anii '80, a fost cercetat, fără a fi terminat, *Domus Procuratoris*, Palatul Procuratorului financiar al Provinciei Dacia Apulensis. Săpată doar parțial clădirea se poate observa continuând în grădinile învecinate.

În anii '90 au continuat săpăturile în zona forului coloniei, centrul orașului de odinioară.

Astăzi cercetările arheologice continuă în zona centrală a așezării și în cimitirul de est al orașului, iar o echipă germană desfășoară săpături în zona sacră, a templelor, unde au și descoperit un templu nou.

La Hobița, în punctul „Dealul Hobenilor”, pe malul stâng al pâraului Hobița, a fost cercetată în anul 1948 o *villa rustica*. Au fost identificate clădirea principală, un turn, anexe și zidul de incintă. Materialul arheologic recoltat a fost foarte bogat. La 200 m de sat, pe malul drept al Hobiței, a fost descoperită în anul 1978 o altă *villa rustica*. Au fost scoase la iveală ziduri, ceramică, cărămizi și țigle. Numele satului este atestat de documentele medievale.

La Breazova au fost observate în mai multe puncte de pe teritoriul satului urmele unor clădiri de piatră, cărămizi și țigle de epocă romană. A mai fost identificat un cuptor pentru ars ceramica, monede și morminte romane. Numele satului apare menționat în documentele medievale sub diverse forme: Brazua, Brazowa.

Chiar dacă cea mai mare parte a timpului guvernatorul Daciei și-a avut sediul la *Apulum*, chiar dacă a existat o mare concurență pentru supremație în provincie, Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa nu a putut fi detronată de pe un loc câștigat înainte ca toți concurenții săi să se fi născut încă. Orice comunitate urbană romană trebuia să parcurgă o carieră pentru a atinge mult râvnitul statut de *colonia*. Ori, Sarmizegetusa a fost fondată ca atare. A primit și *ius italicum*, ceea ce însemna primirea unor privilegii suplimentare. Unele erau onorifice, prea puțini erau cei ce mergeau la Roma să voteze, însă scutirea de impozite era dezideratul oricărei comunități urbane din Imperiu. A fost singurul oraș din provincia Dacia care a primit epitetul *metropolis*.

Forfota de odinioară a încetat demult și pe locul marelui oraș există astăzi un mic sat, ce prin numele său păstrează vie amintirea trecutului. Inscripția de fondare a orașului a fost descoperită, dar lipsa unor părți importante din ea ne răpește posibilitatea unei datări exacte. Știm că guvernatorul Decimus Terentius Scaurianus a pus piatra de temelie a orașului în numele împăratului, însă acest important funcționar și-a desfășurat magistratura cândva între 109-110, fără să știm exact când a început-o și când a terminat-o.

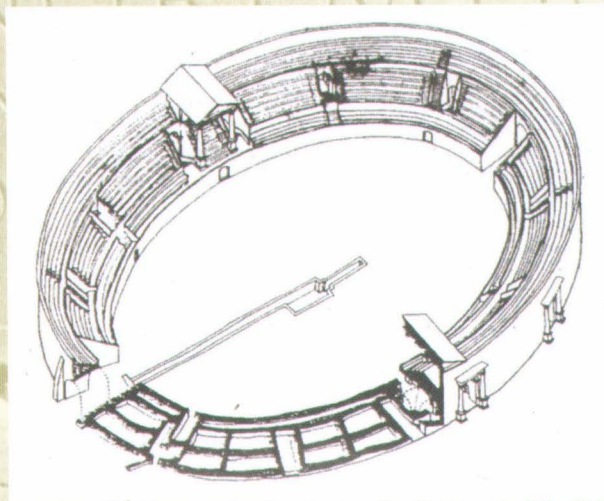
Pe una dintre primele monede bătute în provincie, pe un sesterț de bronz, este redat ritualul religios de fondare a coloniei. Pe avers este redat chipul împăratului Traian, iar pe revers, probabil, guvernatorul, în numele împăratului, purtând *cinctus gabinus* (toga cu acoperământ pentru cap), cu un bou și o vacă de culoare albă va trasa un *pomerium* (o brazdă de pământ) pe sau în interiorul căreia se vor ridica zidurile de incintă. Este același ritual pe care l-a realizat Romulus la Roma după ce și-a ucis fratele, pe Remus.

Cu cele aproape 33 ha dintre ziduri și alte 60-80 ha din afara acestora, așezarea se înscrie între orașele de dimensiune medie la scara Imperiului. Pe această suprafață locuia o populație de aproximativ 20-30.000 oameni. Astăzi comuna, cu toate satele ce-i aparțin, are în jur de 1.200 de locuitori.

Orașul fondat de împăratul Traian mai dispunea și de un *territorium* în jur, o zonă imensă care se întindea de la *Ampelum* (Zlatna), în Munții Apuseni, până la *Dierna* (port la Dunăre).

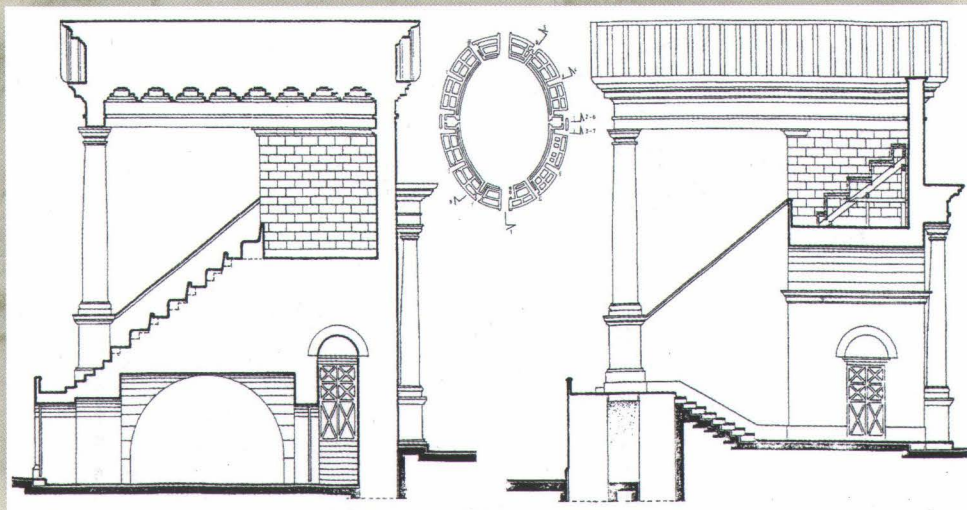
Această uriașă întindere de pământ semnifica faptul că metropola și oamenii săi de afaceri dețineau și controlau comerțul de la Dunăre, agricultura din fertila vale a Mureșului și nu în ultimul rând profiturile aduse de minele de aur din Munții Apuseni. Iată câteva motive pentru care oricare alt oraș al Daciei romane cu greu ar fi putut să detroneze Sarmizegetusa din poziția pe care a deținut-o.

O parte dintre obiectivele cercetate au fost conservate și restaurate, fiind puse la dispoziția vizitatorilor. Monumentele sunt dispuse atât în zona din afara zidurilor de incintă ale orașului, cât și *intra muros* (între ziduri). Zona din exterior este dominată de construcția gigantică a amfiteatrului (88 x 69m), dedicat atât de îndrăgitelor spectacole cu lupte de gladiatori, dramă, mimă, sport etc. Toate aceste spectacole se desfășurau în *harena* (arena), astăzi acoperită cu iarbă, la acea vreme presărată cu nisip sau rumeguș, pentru a absorbi sângele. La sfârșitul luptelor, suprafața se spăla cu apă, care era drenată prin marele canal ce tăia arena dinspre vest spre est. În partea centrală canalul se întrepătrunde cu o cameră ce adăpostea, probabil, o mașinărie (*pegma*) pentru realizarea unor efecte speciale în timpul spectacolelor. Nu știm cum arăta această instalație, în schimb avem inscripția ce o atestă. Ne putem gândi la o platformă din lemn, asemenea unui lift, care putea aduce în arenă o cușcă cu animale ori gladiatori.

Cei aproximativ 5.000 de spectatori, câți încăpeau în tribune, își ocupau locurile într-o ordine foarte strictă. În primele rânduri, pe bănci de piatră, unele rezervate prin inscripțiile ce se mai pot vedea pe spătare, stăteau cei din *ordo decurionum*, aristocrația orașului. Urmau câteva rânduri pe care le ocupau cei din pătura de mijloc a societății romane. Ultimele rânduri erau pentru *plebs* (plebea, poporul) și femei.

Într-o anumită perioadă, după retragerea administrației și armatei romane din Dacia (271), amfiteatrul de la Sarmizegetusa pare să fi jucat și un alt rol. Lângă porțile sale au fost descoperite mai multe fragmente de capace de mormânt sau o stelă funerară.

Acestea au fost aduse din cimitirele orașului pentru a bloca porțile și a transforma amfiteatrul într-o fortăreață, mult mai ușor de apărat decât zidurile orașului. Un tezaur cu monede mici de bronz, descoperit în tribune, ne spune că această blocare a avut loc cândva în secolul al IV-lea, când orașul, deși nu mai avea suficientă populație să apere zidurile, încă mai putea opune rezistență.

În fața amfiteatrului, spre răsărit, se întinde o *area sacra* (zonă sacră), incomplet cercetată. Între altele, aici se aflau templele dedicate lui Aesculap și Hygia, zeii protectori ai medicinei, reprezentați prin urechi (se numărau printre „zeii ascultători“, căroră li se șopteau la ureche păsurile celor suferinzi). Acesta putea să joace și rolul de spital, unde se acorda primul ajutor în caz de necesitate.

Spre sud, în apropierea zidurilor orașului, se afla Templul Mare, în care se pare că se aduceau rugăciuni mai multor divinități. Imediat, lângă, se poate vedea ce s-a păstrat din Templul lui Silvanus, zeul pădurilor, protectorul vegetației, care apare însoțit de mai multe Silvane. Chiar la intrarea în amfiteatru se afla Templul zeiței Nemesis, care printre altele proteja și norocul (mai apare cu balanța reprezentând justiția, or, era adorată în mediul militar pentru că întruchipa răzbunarea), deoarece gladiatorii aveau nevoie de mult noroc pentru a scăpa cu viață.

Între zona sacră și zidurile orașului șerpuiște un drum ce vine dinspre vest și se îndreaptă spre est. Este un fragment din drumul imperial, pe care localnicii îl mai folosesc pe unele porțiuni. Ca toate drumurile romane a fost construit la înalte standarde și are traseul cunoscut în întregime. Era cea mai importantă rută de circulație între partea de sud și cea de nord a provinciei, dar și o legătură între o zonă izolată la nord de Dunăre și restul Imperiului roman. Venea de la *Drobeta* (Drobeta Turnu Severin), trecea prin *Tibiscum* și *Sarmizegetusa*, apoi o cotea spre nord, către *Apulum*, *Potaissa* (Turda), *Napoca* (Cluj) și se oprea la *Porolissum* (Moigrad), cel mai nordic punct al provinciei. Astăzi ceea ce se mai păstrează este doar fundația drumului, formată din straturi succesive de pietriș, nisip și bolovani, care aveau rolul de a susține lespezile mari de piatră. Din păcate, aceste lespezi nu mai există, au fost refolosite ulterior de localnici ca material de construcție. Se mai pot vedea la *Porolissum*, unde se observă și urmele săpate de roțile carelor în piatră.

În fața acestui drum există un val de pământ, care vine dinspre est și se îndreaptă spre vest. Sub el, încă nescos la iveală, se află zidul de nord al orașului. La fel de bine se văd zidurile de est și de sud, ceva mai puțin păstrat este cel de vest, acoperit de sat. Zidurile au fost cercetate doar în câteva puncte, fiind scoase la iveală chiar și două dintre turnurile de colț, de sud-est și de nord-est.

Imediat la intrarea în oraș se afla una dintre cele mai importante clădiri, *domus procuratoris*, palatul procuratorului financiar al provinciei. Acest magistrat era un personaj marcant în ierarhia provincială, practic al doilea după guvernator, care se ocupa de strângerea taxelor și a impozitelor, cu o atribuție importantă în plata armatei.

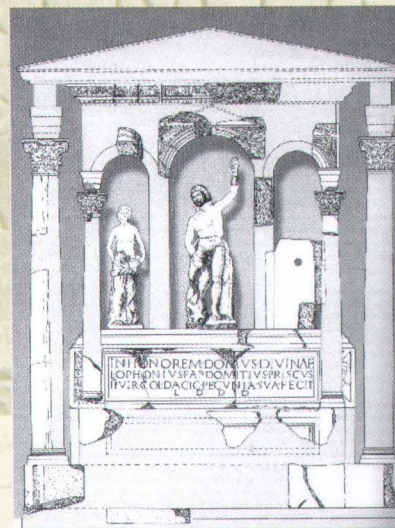
Sarmizegetusa juca un mare rol strategic. Așezată în colțul de vest al Țării Hațegului, ea permitea accesul rapid spre Banat, prin Porțile de Fier ale Transilvaniei, de unde se putea trece în alte provincii romane aflate la Sud de Dunăre, *Moesia Superior* (în Serbia de astăzi) sau *Pannonia Inferior* (în Ungaria de astăzi). În cazul unui atac dinspre răsărit sau chiar al răzmeriței trupelor, acest magistrat își lua banii și se putea muta într-una dintre cele două provincii. Prin rețeaua de drumuri bine pusă la punct, împăratul afla rapid situația și, cu cele șase legiuni de la sud de Dunăre și cele patru din cele două *Pannonii*, putea să intervină imediat.

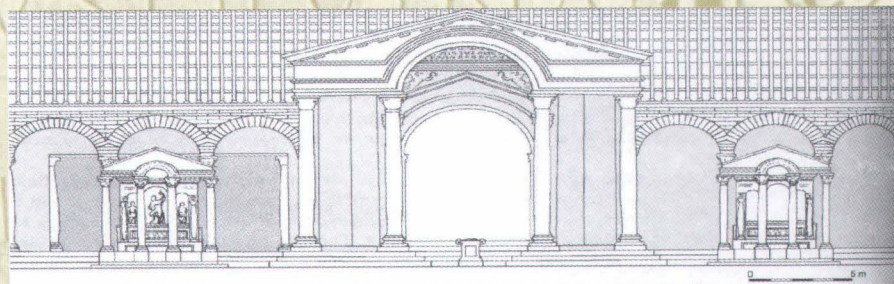
Palatul procuratorului a fost săpat fragmentar, fiind scoase la iveală două complexe termale, un templu, birouri etc. Spre nord, această clădire era flancată de un zid imens, de fapt un picior al unui *horreum* (depozit pentru cereale). În grădinile alăturate, încă nesăpat, se află cel de-al doilea picior, ele jucând rolul de a susține scheletul de lemn a hambarului. Semăna cu construcțiile de acest fel din zilele noastre, cel roman fiind însă unul gigantic. Atât în orașe, cât și în castru (tabere militare), aceste hambare se găseau la intrare, în apropierea porților, pentru a nu deranja circulația importantă din zona centrală unde se afla forul sau *principia*.

Unul dintre zidurile clădirilor de aici măsoară peste 1 m lățime. Este greu de spus care trebuie să fi fost înălțimea acestui edificiu, dar este destul de clar faptul că a avut de susținut o greutate imensă, probabil greutatea mai multor etaje. La Roma clădirile puteau atinge 30 m înălțime. La intervenția împăraților s-a stabilit această înălțime ca maximă, deoarece edificiile care o depășeau deveneau nesigure și mai erau și insalubre. Probabil că la Sarmizegetusa nu s-au atins astfel de înălțimi, dar cu certitudine au existat edificii cu mai multe niveluri.

Forul era centrul oraşului, aici intersectându-se cele două drumuri principale. Punctul de intersecţie (*locus gromae*) era marcat de o bază de marmură pe care se afla un mic altar. Intrarea era flancată de două fântâni publice decorate cu statui ce reprezintă divinităţi din panteonul roman.

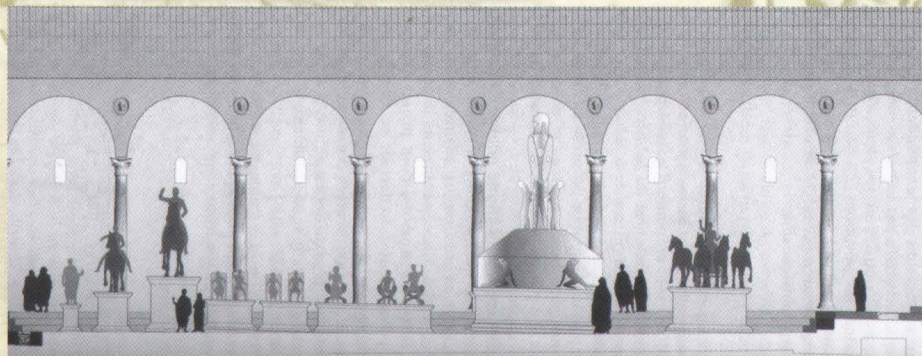
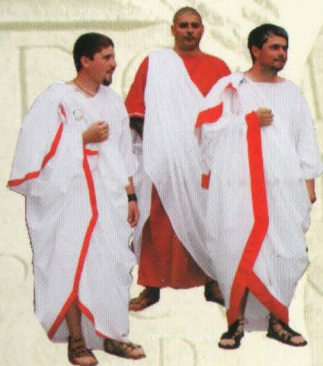
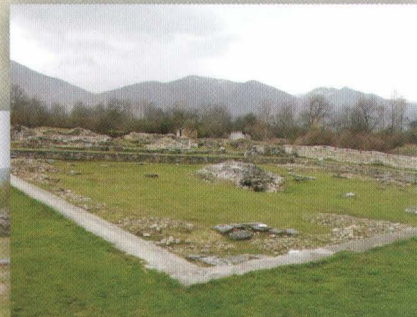

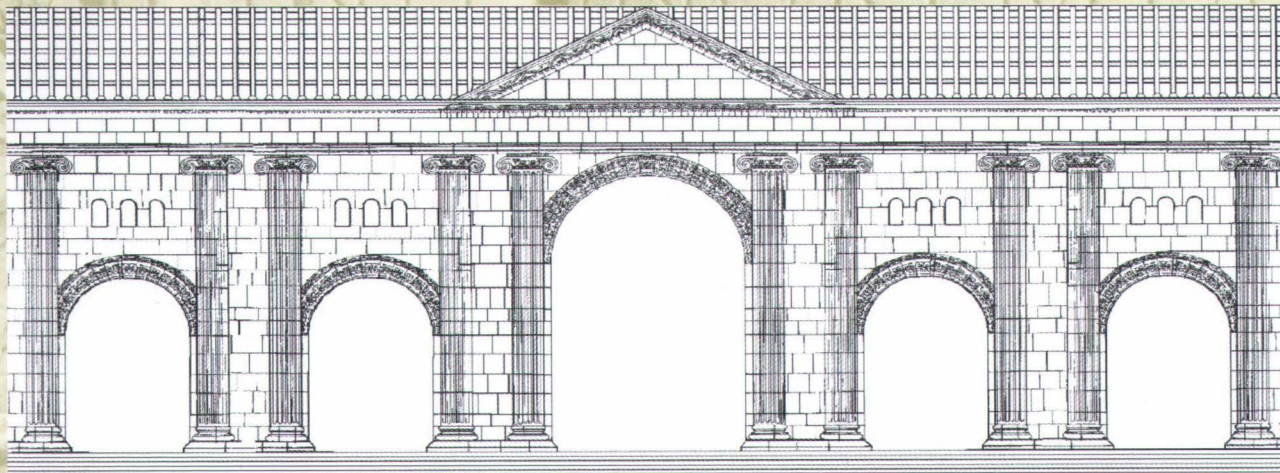
Intrarea spre curtea forului se făcea printr-o poartă monumentală, un *tetrapilum*, susţinut de patru piloni (un arc de triumf dublu), pe frontonul căruia trebuie să se fi aflat inscripţia de fondare a oraşului.

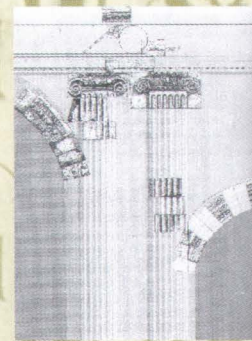
Curtea forului era placată în întregime cu blocuri de marmură. În centrul ei și pe margini tronav soclurile pentru statuile din bronz aurit (care s-au păstrat doar fragmentar) sau marmură ale unor împărați ce au jucat un rol în viața orașului sau a provinciei.

În părțile de est, nord și vest curtea comunica cu exteriorul prin porticuri realizate din colonade de marmură, cu înălțimea de aproximativ 6 m, ce susțineau acoperișuri din țiglă.

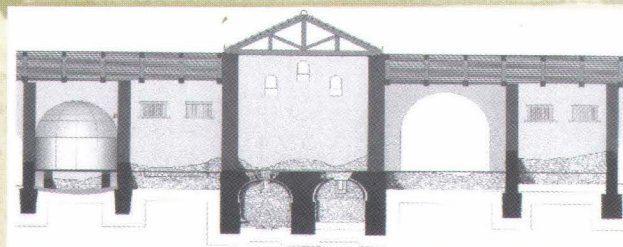
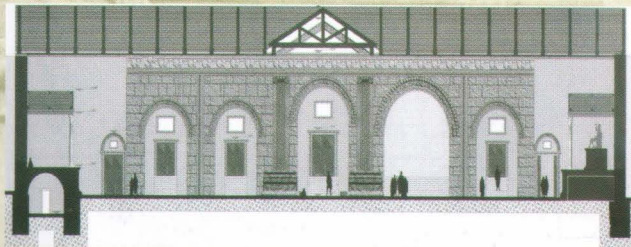
Tot din curtea forului se trecea în *basilica*, clădire ce domina prin înălțimea ei întreg ansamblul arhitectonic. Era flancată în partea de est și de vest de câte un podium (*tribunalia*), pe care cetățenii își țineau discursurile și unde cei doi primari (*duumvirii*) judecau. Tribunalul de răsărit avea la subsol o *carcera*, care nu era chiar închisoare, ci mai degrabă un arest preventiv.

Din acest spațiu se putea intra în *curia*. La Roma, în această încăpere senatorii discutau problemele importante ale Republicii sau Imperiului prezidați de cei doi consuli; în provincii, *decurionii* (membrii consiliului orașului, grupați în *ordo decurionum*), prezidați de cei doi primari, de *II viri*, dezbăteau chestiunile orașului. Dedesubt se aflau două încăperi cu boltă, *aeraria*, camerele de tezaur ale orașului.

În această zonă, probabil, se aflau birourile magistraților superiori ai orașului. Pe lângă cei doi primari ar mai fi de amintit edilii (cei care aveau în grijă clădirile publice, poliția orașului, întreținerea străzilor, aprovizionarea publică, organizarea serbărilor etc.) și *questor*-ul, ce răspundea de banii comunității.

Tot în zona forului erau și câteva *taberna*, magazine, căci înainte ca forul să îndeplinească funcții politice, administrative, era locul unde cetățeanul roman se ducea să schimbe produse. De la Roma avem știință despre existența unui *forum boarium* (piața de animale), *forum piscatorium* (piața de pește), *forum olearium* (piața pentru ulei) etc.

De-a lungul timpului au fost săpate și alte obiective, fără a fi puse însă în circuitul turistic.

Din anul 1924, la inițiativa lui Constantin Daicoviciu, Sarmizegetusa beneficiază și de un muzeu ce colectează piesele descoperite în timpul săpăturilor.

Toate aceste ruine vorbesc încă. Povestea lor nu s-a sfârșit. Chiar dacă astăzi viața, obiceiurile, cultura și spiritualitatea celor care le-au dat viață sunt mai greu de descifrat, este de datoria noastră să le păstrăm și dacă este posibil să le reînviiem.

